

OSPĂȚUL FUNERAR ÎN MOLDOVA. MĂRTURII ISTORICE ȘI ETNOLOGICE

Lucian-Valeriu LEFTER

Dimensiunea sacră a ospățului funerar, cunoscut îndeobște sub denumirea de *praznic* (de origine slavă), este, fără îndoială, definitorie, căci „la baza tuturor praznicelor, a pomenilor în general, stă concepția că și în lumea «de dincolo» defunctul își va continua existența și ca urmare el va avea nevoie de toate cele ce i-au fost trebuitoare pe pământ. Praznicele mediază astfel transcendentalizarea tuturor bunurilor oferite de familie spre beneficiul celui dispărut”¹. Moartea individului este socotită „centrul de la care se rotunjesc, temporal și spațial, cercuri din ce în ce mai largi, până când se cucerește cumpăna dreaptă între cele două lumi și apele tulburate de accidentul funebru se întind liniștite și calme”². În cele din urmă, „timpul care a inclus în sânul său principiul morții trebuie uitat”³, astfel că „praznicele mortuare marchează fiecare cerc existențial al sufletului până la 40 de zile, într-un ritm care se destinde din ce în ce mai mult, ajungând la sorocul celor șapte ani”⁴, după care mortul trecea din „rândul rudelor în rândul moșilor și strămoșilor”⁵.

Esența tuturor ofrandelor funerare constă, îndeosebi, în alimentația ritualică⁶. Dacă pentru omul modern alimentația este un simplu act fiziologic, pentru omul arhaic aceasta a constituit un sacrament. Odinioară, ospețele funerare aveau loc lângă morminte tocmai pentru ca mortul „să se poată ospăta din preaplinul vital

¹ Ion H. Ciubotaru, *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1999, p. 174.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 162.

⁵ Vladimir Trebici, Ion Ghinoiu, *Demografie și etnografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 292.

⁶ Ofelia Văduva, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, București, Editura Enciclopedică, 1996, passim.

dezlănțuit lângă el”⁷. În ceremoniile funerare, actul alimentar este unul central, care depășește semnificațiile cotidiene, alimentele trecând în ipostază magico-rituală și influențând viața omului în relațiile sale cu cei din jur și cu strămoșii. Simbolul poate transfigura un aliment spre spiritualitate, întrucât „orice act alimentar este o transsubstanțiere”⁸. Ofranda, darul presupune sacrificii personale, renunțare la sine. Credinciosul dăruiește zeilor nu alimente sau sângele de pe altar, ci, așa cum remarca Émile Durkheim, „gândul său”⁹ sau spiritul lucrului oferit, căci a oferi un bun înseamnă „a oferi ceva din tine însuși” (Marcel Mauss), iar a accepta de la cineva ceva „înseamnă a accepta ceva din esența lui spirituală și din sufletul său”¹⁰.

Pomana constituie un schimb de daruri între vii și strămoși¹¹. Masa de pomenire, praznicul oferit în schimbul plecării definitive a celui mort exclude principiul reciprocității pentru lumea aceasta, se referă la lumea de dincolo. Coliva și colacul oferite la anumite date „posedă valoare de contradar în cadrul unui imaginar schimb de daruri cu strămoșii”¹². Coliva este o jertfă pentru iertare, ofrandă sacralizată și sacralizantă adresată celor morți pentru a le căpăta bunăvoința. Cel ce mănâncă colivă preia din păcatele mortului săvârșite pe parcursul vieții¹³, ceea ce ar explica participarea tuturor la „legănarea” colivei (darul legănat al vechilor evrei) și împărțirea acesteia fiecărui participant, cu obligația de a mânca o mică parte din ea. În Moldova secolului al XIX-lea, dar și astăzi, ofrandele alimentare duse la biserică se numesc jertfe, în dorința de a menține comunicarea cu strămoșii.

⁷ Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, ediția a III-a. Traducere de Mariana Noica, București, Editura Humanitas, 1999, p. 275.

⁸ Apud Ofelia Văduva, *op. cit.*, p. 32 (expresia îi aparține lui Gilbert Durand).

⁹ Expresia este redată după Ofelia Văduva (*op. cit.*, p. 121), fiind mai corectă, în esență, decât cea din altă traducere românească (Émile Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase*. Traducere de Magda Janrenaud și Silviu Lupescu, Iași, Editura Polirom, 1995, p. 318), unde găsim: „În realitate, credinciosul îi oferă zeului său nu alimentele pe care le depune pe altar și nici sângele care curge din propriile-i vene, ci gândirea sa”.

¹⁰ Marcel Mauss, *Eseu despre dar*. Traducere de Silvia Lupescu, Iași, Editura Institutul European, 1993, p. 53.

¹¹ Ofelia Văduva, *op. cit.*, p. 134.

¹² *Ibidem*, p. 129.

¹³ *Ibidem*, p. 84. De asemenea, Simeon Florea Marian, *Înmormântarea la români. Studiu etnografic [Trilogia vieții, III]*. Ediție de Teofil Teaha, Ioan Șerb și Ioan Ilișiu, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1995, p. 110.

Faptul că se putea interveni în favoarea celor morți și că le putea îmblânzi osânda în viața veșnică, prin ofrande alimentare sau ospețe funerare, precum și prin slujbe numite sărindare (cele 40 de liturghii), a îndreptățit-o pe Violeta Barbu¹⁴, într-o lucrare dedicată istoriei familiei din Țara Românească în secolul al XVII-lea, să constate existența unei concepții apropiate de cea barocă, a Purgatoriului, căci prin intervenții repetate din partea urmașilor (trei, nouă și 40 de zile) se putea schimba soarta vitregă a răposatului, o concepție care este însă de sorginte arhaică, precreeștină¹⁵.

„În tradiția păgână – scria Philippe Ariès – se aduceau ofrande morților spre a-i îmbuna și a-i împiedica să revină între cei vii”¹⁶. Biserica primitivă a interzis practicile funerare de sorginte păgână (bocetele, ofrandele la morminte) și a înlocuit ospățul funerar cu euharistia oficiată pe altarele aflate în cimitir, întrucât, se pare, în Scriptură nu există nici un argument în favoarea intermedierei viilor pentru morți¹⁷; prin urmare, practica creștinilor își are originea în tradiția păgână, care în forma inițială era mai degrabă o comemorare decât o intercesiune. În Evul Mediu timpuriu riturile funerare erau „dominate de doliul supraviețuitorilor și de cinstirile pe care aceștia le consacrau defunctului”¹⁸. Rudele veneau la intervale regulate și făceau ospețe funerare pe mormânt. Conciliile bisericești, precum cel din 567, de la Tours, au protestat împotriva unui asemenea obicei, deoarece unii credincioși „perpetuând vechile greșeli, duc de mâncare morților de Sfântul Petru (22 februarie) [...] și mănâncă legume oferite

¹⁴ Violeta Barbu, *De bono coniugali. O istorie a familiei din Țara Românească în secolul al XVII-lea*, București, Editura Meridiane, 2003, p. 143 și 145.

¹⁵ Vechii greci ofereau ospețe funerare și ofrande la trei, nouă și 13 zile, precum și la un an. Romanii sărbătoreau ziua morților la 22 februarie, când le păstrau locuri rezervate la masă. Popoarele baltice, de asemenea, la trei, șase și 14 zile, având și o sărbătoare a morților la începutul lui noiembrie, când morții erau invitați la ospețe (Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo. Ipostaze românești ale nemuririi*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999, p. 306). În Caraibe, la populațiile arhaice, comemorările se făceau la opt și 15 zile, o lună, 40 de zile și un an (Arnold van Gennep, *Riturile de trecere*. Traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 134).

¹⁶ Philippe Ariès, *Omul în fața morții*, vol. I. *Vremea gisanților*. Traducere de Andrei Niculescu, București, Editura Meridiane, 1996, p. 200.

¹⁷ *Ibidem*, p. 201.

¹⁸ *Ibidem*, p. 219.

demonilor”¹⁹. În fapt, ospețele funerare strângeau legăturile de familie și linișteau pe morți prin această comuniune alimentară, obicei care, în Occident, lăsase urme până în secolul al XI-lea, când se mai vedeau nopți de veghe²⁰ cu dansuri și cântece pentru a-i îndepărta pe morți. Dacă Biserica occidentală cenzurase asemenea practici păgâne încă de acum zece veacuri, cea orientală le-a tolerat până astăzi, deși au mai fost unele încercări izolate de cenzurare în secolele XVII-XVIII.

În manualul de liturgică al Bisericii Ortodoxe, practicile funerare străvechi sunt învelite în haina creștină, unde, în 1985, de pildă, sunt interpretate pomenirile morților de trei zile, nouă zile și 40 de zile, de trei luni, șase luni, nouă luni și 12 luni, apoi anual până la șapte ani, în spiritul pravilei lui Matei Basarab de la 1652: pomenirile de trei zile – Sf. Treime, de nouă zile – cele nouă cete îngerești, sau ceasul al nouălea de pe Cruce, 40 de zile – Înălțarea Domnului²¹. Praznicul de an se ține în cinstea creștinilor din primele veacuri, când se prăznuia anual ziua martirilor și a sfinților. Cei șapte ani sunt zilele Creației. În acest timp, sufletul mortului timp de trei zile dă târcoale trupului, la nouă zile se înfățișează în fața lui Dumnezeu, iar la 40 de zile sufletul este supus judecării particulare după ce a trecut prin vămile văzduhului, prin rai și iad. Or, acestea sunt reinterpretări în spirit creștin, alături de care este admis faptul potrivit căruia praznicul de 20 de zile, care s-ar ține numai în Moldova (deși este atestat și în *Pravila mică de la Govora*, la 1640, omis însă în *Pravila cea mare* de la 1652!), ar putea fi un obicei rămas

¹⁹ Philippe Ariès și Georges Duby, *Istoria vieții private. De la Imperiul Roman la anul o mie*, vol. II. Traducere de Ion Herdan, București, Editura Meridiane, 1994, p. 219.

²⁰ Obiceiuri similare pot fi constatate în satele moldovenești, precum jocurile de priveghi, care, însă, au persistat până în prima parte a secolului al XX-lea. Vezi pentru aceasta, studiile lui Vasile Adăscăliței: *Particularitățile priveghiului ca rit funerar în Bucovina*, în vol. *Românitatea de sus. Repere etnologice*. Ediție îngrijită și prefață de Vasile I. Schipor, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004, p. 47-50; *Jocul și cântecul de priveghi în județul Vaslui*, în vol. *Un pol de contribuții etnografico-folcloristice privind realitățile vasluiene*, Vaslui, CJCP, 2005, p. 45-70; *Jocuri de priveghi în județul Bacău*, în vol. *Concert etnologic în cuvinte pe portativul treimii sud-vestice a Moldovei dintre bazinul Siretului și Carpați*, Bacău, 2006, p. 110-126. Au fost identificate 47 de jocuri în județul Vaslui, 43 în județul Bacău, în general, aceleași peste tot, precum cărbunele, țușca, barza, capra, calul, ursul, moartea, dracul, bâza etc. De asemenea, vezi studiul lui Dan Ravaru, *Jocuri de priveghi de pe Valea Tutovei*, în idem, *Folclor, etnografie, istorie locală*, vol. I, Vaslui, Editura Cutia Pandorei, 1998, p. 70-112.

²¹ Ene Braniște, *Liturgica specială pentru institutetele teologice*, ediția a II-a, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1985, p. 558-560.

de la romani²². Oricum, regula ciclului praznic al este dată de periodicitatea: trei, nouă, 20, 40 de zile, trei, șase, nouă, 12 luni, apoi în fiecare an până la șapte ani²³.

Elementul simbolic esențial, care nu lipsește de la nici o manifestare comemorativă în cinstea morților, este coliva, alături de care se află colacul și vinul. Coliva constituie elementul central al fiecărui parastas, fie că este celebrat la mormânt, în biserică sau acasă. Manualul de liturgică îl consideră o reminiscență a vechilor agape sau mese frățești ale primilor creștini, acceptând totodată faptul că este o prelungire a vechilor ospețe funerare din cultele greco-romane. Parastasul²⁴ (gr. παράστασις) presupune mijlocirea, intermedierea înaintea lui Dumnezeu în favoarea răposatului, și este, de fapt, colacul. Cât despre colivă²⁵, care este din grâu fiert, (gr. τα κόλυβα sau κόλλυβα), manualul de liturgică acceptă interpretarea potrivit căreia aceasta simbolizează trupul mortului, deoarece hrana principală a trupului este grâul, care moare și reînvie, iar ingredientele folosite nu sunt decât virtuțile sfinților și răposaților, sunt dulceața vieții veșnice. Colacul și pâinea servesc unui țel identic, iar vinul este prelungirea libațiunilor pe care romanii le făceau pe mormintele morților, fapt acceptat de Biserica Ortodoxă. Însă conceptul esențial al ospățului funerar îl constituie pomana.

Pomana este forma mediată, care face posibilă comunicarea dintre vii și morți, rol asemănător cu al viselor și bocetelor²⁶. Pentru evitarea influențelor malefice, viii sunt obligați să ofere pomană morților sub forma meselor comemorative, praznicelor sau ospețelor funerare. Morții rămân astfel liniștiți, iar pentru ca acest lucru să fie perpetuu, viii trebuie să refacă periodic resursele de hrană ale acestora, la intervale stabilite ritual (trei, nouă, 20, 40 de zile etc.)²⁷. În caz

²² *Ibidem*, p. 558, nota 21.

²³ Simeon Florea Marian, *op. cit.*, p. 238-239; Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român*, adunate și așezate în ordine mitologică, vol. I. Ediția Iordan Datcu, București, Editura Saeculum I.O., 1998, p. 280-281.

²⁴ Ene Braniște, *op. cit.*, p. 553.

²⁵ *Ibidem*. De asemenea, Simeon Florea Marian, *op. cit.*, p. 109, unde este descris și modul de preparare a colivei, ingredientele folosite etc.; Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 277.

²⁶ Gail Kligman, *Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*. Traducere de Mircea Boari, Runa Petringenaru, Georgiana Farnoaga, West Paul Barbu, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 110.

²⁷ *Ibidem*, p. 113.

contrar, cei vii își compromit existența pentru lumea de dincolo, iar în lumea aceasta s-ar putea să aibă parte de răzbunarea mortului. În Maramureș, în ajunul înmormântării, seara, are loc ultima cină împărțită cu mortul în casă, unde mănâncă cei ce veghează, pe sicriu așezându-se o farfurie, o lingură cu colacul ritual și o lumânare în mijloc. Astfel, „pomana reglează caracterul relațiilor sociale, pacea între vii și morți, menținându-i pe cei morți în grația lui Dumnezeu”, se statuează „separarea și integrarea viilor și a morților”²⁸, prin ceea ce Arnold van Gennepe definea rituri de agregare a mortului în lumea decedaților²⁹. Mesele de după funeralii reînnoadă pentru vii firul rupt de moarte.

„Pomana – scria Marcel Mauss – este pe de o parte fructul unei noțiuni morale a darului și a bogăției, iar pe de altă parte, al unei noțiuni obligatorii de sacrificiu al celuilalt”³⁰. Generozitatea este obligatorie, altfel Nemesis se răzbună pentru surplusul de bogăție al unora. Zeii și spiritele sunt de acord ca partea ce li se cuvine, fiindu-le cedată prin jertfe, să servească săracilor și copiilor. Trebuie remarcat că sensul inițial al pomenii s-a alterat. La origine, termenul trimitea la vechea morală a darului; se regăsește în *sadaka* arabă, *zedeqa* ebraică etc. ca principiu justițiar, care a devenit ulterior pomana. La Ierusalim s-a născut, în epoca mișnaică, doctrina carității și pomenii, care, prin intermediul creștinismului și islamismului s-a răspândit în întreaga lume. Astfel s-a deturnat sensul termenului *zedeqa* din Biblie, unde nu însemna pomană în sensul de milă, ci sacrificiu pentru celălalt.

Prima atestare documentară românească a ciclului temporal al praznicelor care marchează fiecare cerc existențial o avem dintr-un document emis de Ștefan cel Mare, o donație către mănăstirea Zografu de la Muntele Athos, la 10 mai 1466, unde se stipulează datoria obștii monahale: „Iar după trecerea anilor noștri, după trecerea vieții noastre, în primul an să ni se facă și să ni se cânte sfântul prohod în sobor și apoi de a treia zi, și apoi de a noua zi, și de a douăzecea zi, și de a patruzecia zi, și de o jumătate de an și apoi de un an. Iar după trecerea aceluia an, de atunci să mi se cânte în fiecare an într-o zi, în sobor, pentru pomenire,

²⁸ *Ibidem*, p. 114.

²⁹ Arnold van Gennepe, *op. cit.*, p. 146.

³⁰ Marcel Mauss, *op. cit.*, p. 64.

seara parastas și colivă și băutură, iar dimineața sfânta liturghie și colivă, și iarăși la prânz băutură, spre mângâierea fraților”³¹. Însă călugării greci aveau datoria să-l pomenească și cât timp va fi în viață: „Sfânta Biserică să ne cânte sâmbătă seara paraclis și duminica, la prânz, să se dea băutură, marțea să ni se cânte sfânta liturghie și la prânz să se dea băutură și să mă pomenească și în fiecare zi”.

Două veacuri mai târziu, ritualul era identic. Un document din 15 octombrie 1645 stă mărturie asupra acestui aspect. Isac, fiul lui Toader Tăutu, înaintea morții a dăruit partea sa de ocină din Bălinești nepotului său, Pătrășcan, deoarece „și l-a luat de fiu și l-a învățat carte, pentru că îi este nepot drept de frate, cum a mărturisit și mama lui vitregă, Tudosca, cneaghina lui Toader Tăutul”. Prin urmare, i-a lăsat în grijă, cu limbă de moarte, să-i facă „pomenirea la înmormântare și de trei zile și de nouă zile și de 20 de zile și de 40 de zile și de jumătate de an și pe an să-l pomenească și să-l grijească de acum precum scrie în zăpisi, cu mare blestem”³². De altfel, aceste obligații funerare pentru sufletul răposatului le regăsim consemnate, în aceeași vreme, în Țara Românească, în *Pravila de la Govora*, la 1640: „Deci morților se cade să li se facă pomenire și slujire”, la trei zile, nouă zile, 20 de zile, 40 de zile, șase luni „și anul deplin”³³. Tot astfel, erau pomeniri în sâmbăta Lăsatului Sec de Carne și în sâmbăta Lăsatului Sec de Brânză, deoarece „pentru acestea să credem că [morții] vor afla dezlegare de peccatele lor”. În *Pravila cea mare, Îndreptarea legii*, de la 1652, se explică și „pentru ce lucru după moartea omului fac pomeane a treia zi și a noa zi și patruzecile, și când trebuie și se oprește să nu se facă”. După ce omul moare „are slobozie doao zile și îmblă cu îngerul aice jos pre lume, unde-i iaste voia [...] unele ori merge la casa aceia ce au făcut întru viața lui, iară altele ori la mormânt, unde-i îngropat trupul [...]; și face doao zile pre pământ, iară a treia zi merge îngerul cu dânsul, adecă cu acela suflet la ceriu și stă naintea lui Dumnezeu. Pentru-aceaia se face a treia zi liturghie și pomană pentru cel mort [...]

³¹ Leon Șimanschi, în colab. cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache, *Documenta Romaniae Historica (DRH)*, A. Moldova, vol. II, București, Editura Academiei, 1976, p. 193, nr. 135.

³² Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, *DRH*, A. Moldova, vol. XXVIII, București, Editura Academiei, 2006, p. 175, nr. 222.

³³ *Pravila bisericască numită cea mică*, tipărită mai întâi în mănăstirea Govora, București, Academia Română, 1884, glava 29, col. 48, f. 53r.

<apoi> merge cu îngerul de-i arată bogate lăcașure frumoase ale sfinților și dreptilor [...] iară a noa zi merge dă se închină lui Dumnezeu; pentr-aceia să fac liturghii și pomeane a noa zi. De-acia iară-l ia îngerul și treace de-i arată raiul și toată munca și ceale de dădăsupt și toate muncile până în 40 de zile. Și iară merge după 40 de zile dă se închină lui Dumnezeu; pentr-aceia se fac liturghii și pomeane în 40 dă zile [...] atunce, după lucrure cum au făcut, dau-i loc dă se odihnește până va veni Hristos să judece lumea”³⁴.

Influența Reformei din Transilvania pare să fi lăsat unele urmări în spiritul regulilor impuse de unii dintre cei mai de seamă înalți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe. Recomandările lui Sava Brancovici sunt identice celor din diplomele principilor transilvăneni, emise în 1657, în scopul calvinizării școlii românești din Făgăraș, pentru dascălii și preoții din Țara Oltului, motiv pentru care hotărârile soborului din 1675 au fost primite cu reticență, fiind văzute de unii ca încercări de introducere a calvinismului în Biserica Ortodoxă românească din Transilvania³⁵. Mai ales că acțiunea de calvinizare a populației românești începuse în secolul precedent, prin traducerea în limba română, când prima ediție a *Cazaniei* tipărită de Coresi, în 1567, cuprindea predicile protestante la Evangheliu, fiind „o carte de propagandă calvină, foarte bogată în muștrări și în îndemnuri”³⁶. De asemenea, *Molitvenicul* lui Coresi era „destinat românilor ortodocși recent convertiți la Reformă, în urma acțiunii de prozelitism calvin, desfășurată după 1564 de Gheorghe de Sângeordz, sub oblăduirea principelui Ioan Sigismund”³⁷. S-a încercat eradicarea vechilor tradiții românești, prin propovăduirea literei Scripturii, precum în cazania de la Duminica Cincizecimii, care are în vedere acele practici funerare, repetatele pomeniri pentru salvarea sufletelor morților, unii ajunși strigoi sau „draci”, care „și încoace și încolo împlă la mormânturile morților. [...] că vin morții în casă și se ivesc oamenilor, cer ajutoriu după moarte să le facă cu călugării și cu popii sărăcuste și alte minciuni”³⁸. Obiceiul pomenirii mortului, al cărui

³⁴ *Îndreptarea legii 1652*. Ediția Andrei Rădulescu, București, Editura Academiei, 1962, p. 169, glava 162.

³⁵ Marina I. Lupaș, *Mitropolitul Sava Brancovici, 1656-1683*, Cluj, 1939, p. 70.

³⁶ N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, vol. I, ediția a II-a, București, 1925, p. 185.

³⁷ Coresi, *Tâlcul Evangheliilor și Molitvenic rumânesc*. Ediție critică de Vladimir Drimba. Cu un studiu introductiv de Ion Gheție, București, Editura Academiei, 1998, p. 17.

³⁸ *Ibidem*, p. 75.

suflet așteaptă ca în purgatoriu aici, pe pământ, până la 40 de zile, era contestat de învățătura reformistă: „sufletele derepților sânt în mâna lui Dumnezeu, iară ale păcătoșilor suflete, după eșit așa și se duc”, se spune în *Cazania* de la 1567: „Dară creștine, iaste minciună carei au învățat să păzească omul mortul său după noao zile și la doaozeci de zile și la patruzeci și la anul. Minciună e și aceia carei zic că pot folosi după moarte sufletelor, că nu se schimbă locul după această viață, ce iaste scornit pentru lăcomia cartularilor”. Altfel spus, „ale păcătoșilor suflete duse sânt și acealea”, precum scrie în cea de-a doua *Cazanie* a lui Coresi, din 1581³⁹.

Mai târziu, mitropolitul Sava Brancovici, a acționat în același sens, prin așezământul pentru „folosul preoților, a besearecilor și a creștinilor”, din 1675: „Bobonășaguri ce nu iaste scris la tipic să nu ție”. Mai cu seamă cele legate de morți trebuiau stârpite: „Molitivă să nu facă, nice oaselor, nice hainelor, nice oi au vaci preste mortu să nu de, au găini; iară în lături pot da. Picioarele dobitoacelor să nu le spele, nice să le arză cu lumina în frunte; și colac peste groapă să nu de, banul în groapă să nu arunce, muierile să nu țipe pre ulițe”. De asemenea, cei „cari nu vor să-și îngroape morții lune sau miercure, la aceia popii să nu meargă”⁴⁰. În rândul practicilor păgâne legate de cultul morților întâlnite la românii transilvăneni, Sava Brancovici enumera obiceiuri identice celor constatate mai târziu de Iacov Putneanul⁴¹ la românii moldoveni: „Oameni sau muieri [care] vor face focu în curte la Gioi Mari, sau la Blagoveștenii și vor pune masă și pâne, și zicu că vinu morții să să încălzască, și aruncă apă pre pajește să bee morții”⁴².

Sărăcia izvoarelor documentare românești referitoare la aspectele cotidiene ale riturilor funerare din Evul Mediu⁴³ este suplinită

³⁹ Diaconul Coresi, *Carte de învățătură (1581)*. Publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, I, București, 1914, p. 236. De remarcat că în această a doua *Cazanie* au fost reformulate unele aprecieri critice la adresa vechilor tradiții, așa cum se regăsesc în prima *Cazanie*, căpătând o nuanță mai blândă.

⁴⁰ *Așezământurile Vlădicăi Sava (1675)*, în Moses Gaster, *Chrestomație română*, vol. I-II, Leipzig-București, 1891, p. 217-219.

⁴¹ Despre acțiunea de „creștinare” a obiceiurilor moldovenilor de către mitropolitul Iacov, vezi Lucian-Valeriu Lefter, *Un învățător al neamului: Iacov Putneanul*, în „Analele Putnei”, anul V, nr. 1, 2009, p. 255-264.

⁴² Moses Gaster, *op. cit.*, p. 217.

⁴³ Pentru o privire cuprinzătoare a ritualului de înmormântare, din Evul Mediu până în secolul al XIX-lea, așa cum relatează diferite surse istorice, în special narrative, vezi Ion Chiș-Șter, *Credințele și riturile de înmormântare în Evul Mediu românesc*, în „Anuarul Arhivei de Folclor”, XV-XVII (1994-1996), Cluj-Napoca, p. 261-285.

de mărturiile călătorilor străini, cărora săvârșirea riturilor funerare la români li s-au părut exotice. Din acest punct de vedere, ei luau contact cu o lume realmente păgână, unde, așa cum scria Anton Verancsics după 1549, „satele arată ca niște colibe de păstori împrăștiate peste tot locul, târgurile nu sunt întărite cu nici un fel de îngrădituri, iar casele țărănești sunt puțin ridicate de la pământ și făcute din lemn, lipite cu lut și acoperite cu paie sau stuf”⁴⁴.

Un alt călător prin Moldova, polonezul Maciej Strykowski, la 1574-1575, făcând parte dintr-o solie aflată în drum spre Constantinopol, descrie obiceiul lituanilor care obișnuiesc să-și pomenească morții în luna octombrie sau la fiecare sărbătoare „cântând bocete pe morminte și plângând, mai ales femeile”, obicei ce se întâlnește în Țara Românească, Moldova sau Bulgaria, unde însă, ne spune personajul nostru, „pe lângă acelea, aprind și lumânări și cădelnițează cu tămâie pe morminte”⁴⁵. Spre jumătatea veacului al XVII-lea, pe la 1647, misionarul italian Marco Bandini observa că moldovenii își țineau sărbătorile „petrecând ziua cu băutură, cu mese și joc” și considera că este „de râs această poveste pe care ei o țin drept temei al credinței creștinești, cum că în Joia Sfântă sufletele morților, ale părinților, străbunilor și străbunicilor au obiceiul de a se reîntoarce la ai lor pentru hrană; de aceea, în zori, capul familiei sau stăpâna casei face un foc înaintea ușii casei sale, așază lângă foc un scăunel așternut cu o pânză curată, pune pe el pâine și mâncare, cu băutură, pentru ca părinții, străbunii și străbunele să-și întremeze sufletul”⁴⁶. Înalțul prelat mai observa că la înmormântare românii așază o carafă sau un ulcior cu vin la picioarele mortului „pentru ca el, însetând pe drumul pe care a pornit, să se întărească”, după care „îi pune niște bani de argint în mână sau în sân pentru a-i plăti portarului ca să fie mai lesne primit în rai”⁴⁷. Și candelilele aprinse de la mormânt ori lumânările au un scop precis: să lumineze calea mortului „prin cotiturile întortocheate ale drumului, la

⁴⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. I. Ediția Maria Holban, București, Editura Științifică, 1969, p. 404.

⁴⁵ *Ibidem*, vol. II. Ediția Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1970, p. 450.

⁴⁶ Marco Bandini, *Codex. Vizitarea generală a tuturor Biseriilor Catolice de rit roman din Provincia Moldova, 1646-1648*. Ediție bilingvă. Introducere, text latin stabilit, traducere, glosar: prof. univ. dr. Traian Diaconescu, Iași, Editura Presa Bună, 2006, p. 408 și 410.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 412.

poarta raiului”. Răposatul are și hrana asigurată, întrucât i „se face la îngropare un ospăț strălucit, chiar dacă ar costa jertfa ultimei vaci rămase, și se dă de pomană mâncare săracilor, și toate acestea sunt închinare binelui și hranei mortului”. Și pomenile se repetau la patru săptămâni (probabil pomenirea de 20 de zile!), un an, când „trebuie să fi sosit mortul în cer, oricât de lung va fi fost drumul”. În special femeile, pentru pomenirea morților pun preoții să facă slujbe și „mai trimit și mâncare la biserică pentru ei, prescuri, grâu fiert și cu miere, stafide, nuci” pe care preotul le împarte la biserică și la mormânt celor de față, dar „o parte ia și el din acest prinos pentru el acasă”. Însă „toate acestea le mănâncă cu toții pentru sufletul răposat și țin aceasta ca o faptă grozavă de bună și creștinească”⁴⁸.

Niccolo Barsi, un misionar italian din veacul al XVII-lea, fusese martor la aceleași obiceiuri descrise de Bandini, dar anterior acestuia, pe la 1639. Observă că mortul este ținut trei zile în casă, timp în care se dădea mâncare săracilor și călătorilor, după care mortul era dus la biserică în dangătul clopotelor și al bocetelor femeilor ce mergeau despletite în urma sicriului. La întoarcerea acasă a alaiului mortuar, Barsi a observat că nu se mănâncă decât pește la praznic, și oamenii „spun că fac acest lucru pentru a arăta pedepsire trupului, și de durere după cel mort, dar beau totuși vin și bere”⁴⁹.

La moartea domnului țării era urmat același ritual funerar. Francois de la Croix, în a doua parte a veacului al XVII-lea, ne înfățișează o înmormântare domnească. Domnul răposat a fost ținut trei zile sub un baldachin, pe un pat de paradă, cu multe lumânări, timp în care este vegheat neîntrerupt. Între timp, s-a servit masa obișnuită, carne și pește, dregătorii mâncând ca și când domnul ar mai fi în viață. După trei zile, trupul principelui a fost dus la biserică, unde rudele i-au sărutat mâinile și fața. La încheierea slujbei de înmormântare s-a împărțit săracilor carne friptă, mai cu seamă de vacă, în asemenea împrejurări la curtea domnească fiind sacrificate 50 de vite⁵⁰.

⁴⁸ Pentru aceasta, vezi și traducerea mai veche, de către V. A. Urechia, *Codex Bandinus. Memoriu asupra scrierei lui Bandinus dela 1646. Urmat de text, însoțit de acte și documente*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria a II-a, XVI, 1895, p. CLVII.

⁴⁹ *Călători străini...*, vol. V. Ediția Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1973, p. 77.

⁵⁰ Apud Paul Simionescu, Paul Cernovodeanu, *Pagini de etnografie românească în opera memorialistică a unor călători străini (secolele XVII-XVIII)*, în „Revista de Etnografie și Folclor”, tom 17, nr. 5, 1972, p. 380.

Suedezul Weismantel, la 1713, nu trece nici el cu vederea faptul că mortului, odată ce este introdus în groapă, i se dau pâine și vin sau apă și uneori ceva bani, pentru ca „să nu moară cumva de foame pe drum în lunga lui călătorie după viața veșnică; și pentru ca să poată vedea și noaptea îi dau o lumânare în mână, și mai aduc la sfârșitul nopții tăciuni aprinși la mormânt de la care să-și poată aprinde lumânarea”. Morții nu se ceartă între ei, ci „fiecare mort în cursul lungii călătorii îl lasă bucuros pe celălalt să-și aprindă lumânarea la nevoie, până ce ajung împreună la locul și odihna <căutată> și, după credința lor, la viața veșnică”⁵¹.

Paul de Alep nu se afla departe de percepția mentală a altor misionari și călători, arătând că „oamenii țării, ei nici nu postesc, nici nu se roagă, nu au nici religie, sunt creștini doar cu numele. Preoții lor sunt cei dintâi care își încep ziua la crâșmă”. La jumătatea veacului al XVII-lea, diaconul din Alep a fost frapat de obiceiurile alimentare ale locuitorilor țării, la care, în Postul Mare, la masă „nu era decât bob fiert în apă și mazăre sau fasole fiartă, fără ulei, care semăna cu mazăricea, și varză păstrată în saramură pentru tot anul, și nimic altceva”⁵². Deși, când postesc, oamenii locului nu întrebunțează vin sau ulei, cu excepția zilelor de sâmbătă și duminică, Vodă le-a dat oaspeților, miercuri și vineri, în post, precum și în timpul săptămânii, bere și mied, „căci în toată această țară nimeni nu bea apă goală, afară doar de câțiva”, afirmație care pare să se contrazică cu cea anterioară. Anumite produse erau aduse de negustori greci din Turcia europeană: untdelemn, măslina, icre, caracatițe, zeamă de lămâie, năut, orez, fidea etc. Iar altele, precum pătrunjelul, ceapa, usturoiul erau autohtone, păstrate iarna în pivnițe, fiind consumate îndeosebi în zilele de post. Merele „domnești” erau păstrate în paie, iar piersicile, prunele și cireșele în sirop, „încât ai fi crezut că sunt culese de curând”.

Ilustrul oaspete asistă, în 1652, și la o înmormântare a cărei pomenire are loc în biserica Sfântul Sava din Iași, unde s-a pus masă mare cu multe feluri de bucate, apoi colivă și vin, împărțindu-se totodată lumânări. După sfârșirea slujbei de pomenire a mortului, „toți au luat colivă” și s-au rugat pentru sufletul mortului. După acest

⁵¹ *Călători străini...*, vol. VIII. Ediția Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 363.

⁵² *Ibidem*, vol. VI. Text îngrijit de Mustafa Ali Mehmet, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 58.

parastas, fiul răposatei împarte pomana celor prezenți; apoi are loc pomenirea de a treia și a noua zi⁵³. În anul următor, Paul de Alep este martorul unei înmormântări în Țara Românească, pe care o găsește „asemănătoare cu a moldovenilor”, ba chiar mai fastuoasă. Se pomenea mortul la trecerea a trei, nouă și 40 de zile, precum și în timpul anului⁵⁴. La moartea domniței Bălașa, jupâneasa lui Constantin Voievod, la 12 martie 1657, s-a făcut mare praznic la înmormântare, împărțindu-se săracilor și lucrătorilor de față „pâine bună și blide cu mâncare și pahare cu vin”. La pomenirea de nouă zile s-au păstrat aceleași rânduieli⁵⁵.

La înmormântarea nepotului lui Barbu Poienaru, mare ban, în satul Poiana de Gilort, pentru praznic s-au sacrificat patru boi, 50 de oi, pâini nenumărate s-au copt și s-au întins valuri întregi de pânză pe mesele care ajungeau „din mijlocul casei până afară în curte”, pe care se aflau carne și pâine. 1.500 de oameni au participat la masă, „căci este obiceiul în toate țările acestea ca, atunci când se răspândește zvonul despre o veselie sau o întristare, adică despre o nuntă sau o înmormântare, lumea din satele vecine să vină la praznic”⁵⁶.

Anton Maria del Chiaro, martor ocular la 1716, în Țara Românească, la înmormântarea Profirei Ciuchi, observă că la sfârșitul slujbei s-a dat fiecărui ierarh câte o basma frumoasă în care erau înfășurate câteva monede de aur în funcție de rangul fiecăruia, după care s-a mers acasă, „unde își petrec timpul ospătând pe toate rudele și prietenii pentru a se mângâia unul pe altul. Se împart bogate pomeni pentru sufletul mortului”⁵⁷, avându-se în vedere zilele de pomenire: a treia, a noua și a patruzecia, la trei luni, la șase luni, nouă luni și la un an după moarte. În fiecare din aceste zile, se trimit la biserică un colac mare, o lumânare de ceară și „o farfurie mare de grâu fiert în apă din care apoi fiecare ia câte o lingură”, zicând: „Dumnezeu să le ierte sufletul!” Săracilor li se dă câte „o lumânare, o pâine albă în chip de colac, o căniță de vin, câte ceva de mâncare și ceva bani”, toate acestea numindu-se pomană⁵⁸. La 40 de zile se dă și un sărindar la liturghie.

⁵³ *Ibidem*, p. 71.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 125.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 174.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 208.

⁵⁷ *Ibidem*, vol. VIII, p. 384.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 384-385.

În Banat și Transilvania, pe la 1770, înmormântările românilor nu erau diferite de ale celor din Moldova și Țara Românească. Ignaz von Born nu uită să menționeze că „riturile sau ceremoniile acestui popor aduc mai mult cu păgânismul decât cu religia pe care o mărturisesc ei”⁵⁹. „Înmormântările la ei sunt ciudate”, ne spune autorul nostru, căci „își duc morții la groapă cu bocete deznădăjduite”, iar la coborârea sicriului în mormânt „prieteni mortului și rudele sale scot strigăte înfiorătoare”⁶⁰. Întorcerea acasă de la biserică este și ea deosebită: „Fac pâine de grâu, pe care o mănâncă pentru iertarea sufletului celui mort, bând din belșug pentru a se mângâia mai bine”⁶¹. În *Istoria Banatului*, scrisă de Francesco Grisellini pe la 1780, găsim menționarea faptului potrivit căruia rudele și copiii nu se despart de mort, „ci mănâncă în picioare în aceeași cameră, nici nu uită când au vin sau rachiu, să toarne totdeauna câteva picături asupra mortului și să bea pentru mântuirea sufletului său”⁶². Când se întorc acasă de la înmormântare, „se dă fiecăruia câte un pahar cu vin, bere sau rachiu, împreună cu pâine și cu câte o bucată de carne de oaie sau de porc”. Rudele și prietenii mortului rămân la masă și „deseori cina se preface într-un adevărat ospăț și nu se despart unii de alții decât beți bine”. În perioada următoare, unele femei se duc la mormânt în anumite zile și bocesc, iar altele duc rachiu, colaci și alte bunuri și le întind pe mormânt, „ca și când mortul ar mânca din ele, femeile vorbesc cu mortul”. La fel, ca în celelalte teritorii locuite de români, se respectă un ritual funerar identic, trimițându-se la biserică câte un colac mare și o lumânare, precum și „un mare blid de mâncare, rugându-se pentru sufletul celui răposat”⁶³, la intervalele temporale știute, de la trei zile până la un an de la data trecerii răposatului la cele veșnice.

Documentele inedite de arhivă întregesc, în chip fericit, imaginea ospetelor funerare, așa cum o știm din lucrările etnologice de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, ce aparțin părinților etnografiei românești: Teodor T. Burada, Simeon Florea Marian, Elena Niculiță-Voronca și Tudor Pamfile. Însă, nu vom întâlni aici liste de cheltuieli funerare.

⁵⁹ *Ibidem*, vol. X, partea I-a. Ediția Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei, 2000, p. 96.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 97.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, p. 399.

⁶³ *Ibidem*.

În arhive, majoritatea documentelor de acest fel sunt inedite, puține fiind publicate și cunoscute. Acestea redau imaginea praznicelor din prima jumătate a secolului la XIX-lea, întregind, așa cum am spus, imaginea mentală asupra acestor ospete, precum, de exemplu, cele din județul Vaslui (Buhăești, Trestiana, Zăpodeni ș.a.) sau din orașele Vaslui, Iași și Botoșani. În unele documente de acest gen lipsește locul desfășurării praznicului. Dar aceste liste de cheltuieli provin, majoritatea, de la familiile boierești, existând, totuși, și unele care au aparținut unor târgoveți și răzeși. Prin intermediul acestor documente, avem atestarea faptică a ciclurilor praznicale: trei, nouă, 20 și 40 de zile; sunt însă excepțiile care confirmă regula, unde nu este menționată efectuarea pomenirii de 20 de zile. Urmează, de regulă, praznicele de jumătate de an și de un an, însă nu lipseau nici pomenirile de trei și nouă luni. Aveau loc și praznicele anuale, până la șapte ani, când se dezgropau osemintele mortului; din unele documente reiese, însă, că, în cazuri excepționale, această pomenire se făcea și la doi ani sau la trei ani. Atât la Iași, la Vaslui, cât și la Botoșani, praznicele sau pomenirile ciclice mai purtau denumirea de *griji*.

Când, la 15 aprilie 1806, Tuduri Stavru din Vaslui își întocmea testamentul, lăsa cu limbă de moarte ca pentru grijile sufletului său să se cheltuiască 2.900 de lei, repartizați în funcție de necesități: 500 de lei „să s(e) cheltuiască la îngropare mea”, împreună cu 20 de sărindare. Apoi, restul de 2.400 de lei „să s(e) cheltuiască la doâsprezăci *griji* ce las să s(e) facă după moarte mea, adică la trei și noă și doâzăci și patruzăci de zile și la giurămate de an și la un an și fiiștecare an păr la șapte ani, și la șapte ani să mă și dezgroape aducând și arhierii”. Tuduri Stavru venise în Vaslui în urmă cu 35 de ani, adică pe la 1771, după cum mărturisește el însuși, neprecizând de unde anume: „Eu mă aflu de 35 de ani venit aice, în Moldova, și la patria mea am avut numai doi sorori, anumi Catrina și Anița”, drept pentru care lăsa anumite sume de bani nepoților săi. Moștenitorul principal avea obligația ca „după săvârșire mea – ne spune Tuduri Stavru – din avere mea să aibă a face o bisărică de piatră sau aice în târgul Vasluiului sau pe moșia sa”. Însă, cum personajul nostru n-a trecut așa de curând la cele veșnice, avea să completeze testamentul abia la 6 martie 1824, menționând: „Eu, decum am făcut după putere me o bisărică di lemnu în târgul Vasluiului, unde să cinstești hramul Adormirii Maicii Domnului, [...] nefiind dator clironomul meu a mai faci altă bisărică di piază”⁶⁴.

⁶⁴ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași (DJANI), *Colecția Documente*, CDXXXIV/44.

Tot în ținutul Vasluiului, păhărniceasa Maria Miclescu și-a întocmit testamentul la 29 martie 1815, în fruntea obligațiilor urmașilor punând „grijile sufletului meu”, pentru care lăsa 2.000 de lei. Alți 2.750 de lei îi lăsa pentru 150 de sărindare, pentru „sfintele bisărici, pe unde să va socoti”. De asemenea, tot pentru „sufletul meu”, lăsa 300 de lei pentru mănăstirea Neamțului, precum și 300 de lei pentru mănăstirea Florești. Pentru zidirea bisericii din satul Moara Grecilor, aflat la marginea orașului Vaslui, pe o moșie a familiei Miclescu, lăsa „se se dei agiutor cu cinci suti lei”, iar 150 de lei lăsa pentru a se dăruii „la feti săraci pe unde să va socoti”⁶⁵.

Conotațiile simbolice ale celor 12 griji sau praznice trebuie puse în strânsă legătură cu cele 12 vămi și cele 12 evanghelii, respectiv cele 12 opriri ale mortului în drumul dintre casă și locul de veci, când se dau de pomană ștergare sau prosoape, numite „poduri”, pentru vămile peste care trece răposatul în lumea fără dor. Astfel, praznicele sunt altceva decât *grijile* pentru sufletul mortului, care, în intervalul de 40 de zile, apoi de șapte ani, trăiește într-un Purgatoriu din care încă mai poate fi salvat, concepție moștenită din vremuri străvechi, creștinată și acceptată de Biserica Apuseană abia în secolul al XII-lea, în timp ce în Biserica Răsăriteană a subzistat, fiind integrată tacit în cadrul riturilor funerare.

O mărturie documentară interesantă se referă la pomenirea unei femei din Iași. S-au păstrat confirmările scrise care atestă efectuarea pomenirilor ciclice după săvârșirea din viață a Paraschivei Voicu, înmormântată în cimitirul Mitropoliei la 5 decembrie 1842, ziua în care fiul acesteia, serdarul Gheorghe Vangheli, a întocmit lista cheltuielilor „la moartea maică-mi”, iar la 9 decembrie o altă listă, pentru „cheltuiala di trii zile”. După îndeplinirea obligațiilor funerare, Gheorghe Vangheli a întocmit, la 16 ianuarie 1843, o „adeverință” de confirmare, contrasemnată de mai mulți clerici, pentru pomenirile de trei, nouă, 20 și 40 de zile; la 19 ianuarie, pentru slujbele și sărindarele timp de 40 de zile la Mitropolie, iar la 15 iunie, același an, pentru pomenirile de trei și șase luni, reamintindu-se că s-au dus la îndeplinire toate obligațiile „de la îngropare până la patruzăci zile”, de asemenea, „tot cu asăminea bună și plăcută orânduială au săvârșit și datoriile pentru trei luni și pentru giumătate de an”. La 10 decembrie 1843 a fost reconfirmată efectuarea pomenirilor „în numele răposatii stolnicesei Paraschiva Voicu, născută Vangheli, ci s-au

⁶⁵ Document aflat în colecția domnului Sandu Miclescu din București, căruia îi mulțumim, și pe această cale, pentru amabilitatea de a ni-l fi pus la dispoziție.

înmormântat în țintirimul Sfintii Bisărici a Mitropolii”, căci „după împlinire celorlanti pominiri, s-au săvârșit și aceste, adică de noâ luni și di un an”. Nu s-a uitat nici pomenirea care avea să fie peste șapte ani, la dezgroparea osemintelor, după cum observăm din „adeverința” din 25 iulie, același an, astfel încât, în cele din urmă, „înfiatul și clironomul dumneai stolnicesăi”, Gheorghe Vangheli, avea să-și îndeplinească cu prisosință obligațiile funerare față de mama sa: „Îndatoririli pusă asupra unui fiu muștenitoriu s-au săvârșit toati di cătră dumnealui sardar Gheorghii Vangheli cu deplinătati și, încă, și cu îndestulă prisosinți pisti celi ci ceri, și a sta așazat prin canoanili bisăricii a Sf(i)nt(ei) noastri pravoslavnicii credinți a Răsăritului. În privire grătuirilor, în numili răposatii stolnicesăi Paraschiva Voicu, născută Vangheli, ci s-au înmormântat în țintirimul Sf. Bisărici a Mitropolii, atât îngropare cât și di trii zili, di noâ zili, di doâzăci zili și di patruzăci zili s-au săvârșit aceste cu slujire noastră di arhieriei și arhimandrit cu sobor mari. Pentru cari încredințăm cu a noastri iscălituri (1843, ghenar 16 zile)”⁶⁶.

În toate listele de cheltuieli funerare, alimentele ocupă locul primordial. Cele mai mari cheltuieli se făceau cu prilejul înmormântării. Pentru ilustrarea acestui fapt am extras din listele respective câteva exemple privitoare la produsele alimentare, omițând diversele obiecte cumpărate pentru dat de pomană de sufletul mortului (testemele, pânze, basmale etc.). Astfel, redăm câteva liste de cheltuieli⁶⁷ de la înmormântarea propriu-zisă⁶⁸:

⁶⁶ DJANI, *Colecția Documente*, CDV/95.

⁶⁷ O parte dintre aceste documente funerare au fost publicate integral. Vezi Lucian-Valeriu Lefter, *Izvoade funerare* (I), în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei” (AMEM), IV, 2004, p. 307-322; *ibidem* (II), în AMEM, V, 2005, p. 307-334.

⁶⁸ Pentru o mai bună înțelegere, vezi această notă explicativă referitoare la vechile unități de măsură folosite în epocă, precum apar în aceste documente din textul de față. Astfel, atestată în Moldova din secolul al XVII-lea, *vadra* avea capacitatea de 10 ocale, adică 15,20 litri. *Ocaua*, unitate de măsură împrumutată de la turci și atestată, în Moldova, tot în secolul al XVII-lea, măsura 1,520 litri. Submultiplii ocalei erau *litra* (0,380 litri) și *dramul* (0,0038 litri). Privitor la *merța* (termenul este de origine slavă, însemnând *măsură*), aceasta este o unitate de măsură atestată în secolul al XVI-lea, care, în secolele XVIII-XIX, avea capacitatea de 110 și 120 de ocale, adică 197,12 litri și 215,04 litri. Sau, *merța* avea 10 dimirliei, *dimirlia* având 11-12 ocale, adică peste 17 litri (despre aceasta, vezi Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, București, Editura Științifică, 1971, p. 176 și 204). Deși *vadra*, *ocaua*, *litra* și *dramul* erau unități de măsură pentru lichide, iar *merța* și *dimirlia* pentru cereale, în listele de cheltuieli avute în vedere nu se face o distincție clară între măsuri, acestea fiind utilizate nediferențiat.

– 1782, martie 3, „la îngropare<a> răposatei cucoanei Aniței căminăresăi” („văpsăle la colivă”, o oca de stafide, trei „păpuși” de smochine, o oca de „cofeturi”, 500 de pâini și „parale ce s-au împărțit dinpreună cu pâine la poartă”)⁶⁹.

– 1827, iunie 19, la „îngropare<a> mătușii Paraschiva” (o dimirlie „pasat i grâu de colivă”, trei ocale de măslina, stafide roșii, stafide negre, „cofeturi”, icre, zahăr, „cafe”, oțet, 20 ocale de vin, 25 ocale de rachiu)⁷⁰.

– 1827, august 23, îngroparea și „alte pomeni pentru tata” (pomeni de pâine, pomeni și altele „ale colivii bez grâu”)⁷¹.

– 1827, septembrie 12, cheltuiala „ci s-au făcut la pomenire de douzăci de zile pentru tata” (cinci litri de miere, 45 de pâini, 10 ocale de carne, „chiperi”, rachiu pentru masă, rachiu la temniță, două vedre de vin, „curechi”, morcovi, patlagele, jumătate de ocă de grăsimi, 25 dramuri de untdelemn, zeamă de lămâi, cartofi, tămâie, mere, o oca de păsat, „o garafă de vin la colivă”, colacul de la colivă, grâu, patru colăcei, cinci ocale de sare)⁷².

– 1830, iunie 29, „la îngropare<a> mării” (25 ocale pomeni de pâine, zahăr la colivă, făină la colivă, grâu, miere, tamâie, smochine, stafide, vin la masă, vin la ciocli)⁷³.

– 1830, decembrie 16, „la moarte<a> răposatii cucoanei Catrinii” (20 ocale de pește, 100 dramuri de tămâie, patru „păpuși” de smochine, două merțe de grâu de pâine, o merță făină de popușoi)⁷⁴.

– 1830, decembrie 18, „îngropare<a> mătușii Catrinii” Caracaș din Buhăești (două ocale de untdelemn, două ocale de orez, șase ocale de morun, smochine, stafide, tămâi și smirnă)⁷⁵.

– 1838, februarie 7, „îngropare<a> dudușii Catincăi” Negruți din Iași („40 dramuri boeli pentru colivă”, 23,10 lei s-au cheltuit „pentru facirea colivii și podoaba pomenilor”, o oca de posmag, jumătate de oca de zahăr, smochine, „pol oca strafidi roșii pentru pomeni”, „10 alămâi pentru pomeni”, jumătate de oca de „cofeturi”, iar 17 lei s-au cheltuit „pentru făcutul colivii”)⁷⁶.

⁶⁹ DJANI, *Colecția Documente*, CDXII/198.

⁷⁰ *Ibidem*, DXCIII/151.

⁷¹ *Ibidem*, CDXIV/278.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ C. Cihodaru, *Documente vasluiene* (ms.), nr. 209.

⁷⁵ DJANI, *Colecția Documente*, CDXVI/148.

⁷⁶ *Ibidem*, CDXV/129.

– 1842, decembrie 5, cheltuieli „la moarte<a> maică-mi” Paraschiva Voicu, născută Vangheli din Iași (80 de lei pomenile, 75 de lei coliva, 160 de lei „vinu ci s-au dat”, 260 de lei sărindarul cu coliva de 40 de zile, 212,20 de lei pește pentru preoți și pâine)⁷⁷.

– 1843, august 3, „îngropare<a> răposatei soții meli Catinca” (șase ocale de grâu, miere, cafea, zahăr, cofeturi mari, lămâi, stafide roșii, 16 păpuși de smochine, 14 covrigi, jumătate de oca de vin, jumătate de oca de rachiu, două ocale de „rachiu cu șipu”, o oca de mălai, o oca de măsline, 35 de pâini, 14 pâini noi, untdelemn, orez, smirnă, tămâie, iar pomenile au costat 28 de lei)⁷⁸.

– 1844, noiembrie, „la îngropare<a> soacră-mi Catrina” din Trestiana (100 ocale făină de grâu, „undilemn”, două ocale de oloi, patru ocale de orez, două dimirlii făină de popușoi, 80 de pâini din târg, „curechi”, grâu, stafide, 16 păpuși de smochine pentru pomeni, 12 lămâi, patru ocale de măsline, oțet, „chiper”, patru ocale de morun, patru ocale de somn, șase ocale de păsat, bob, mazăre, „neri” (miere), ceapă, 20 de vedre de vin, patru ocale de rachiu)⁷⁹.

– 1860, octombrie 26, la „pogribania maici meli, Mariia, soția răposatului meu părinte, sân Simioan Bălăuți” din Zăpodeni (patru ocale de pește sărat, pește proaspăt, patru ocale de orez, măsline, stafide, piper, o dimirlie sămânță de cânepă „ci s-au făcut oloiu” a costat 10,20 lei, tămâie, rachiu, o dimerlie mălai, varză)⁸⁰.

– 1865, decembrie 9, înmormântarea și „grijile” lui Mihai Dimitriu din Botoșani (120 de lei pomenile, 250 de lei „jâmne” și pâine la masă ce se împarte la norod, 300 de lei pentru bacal, icre, pește, morun, orez și untdelemn, 144 de lei pentru vin și rachiu pentru masă și norod, 40 de lei la zahăr, cafea pentru musafiri și colivă)⁸¹.

Uneori, când datele de pomenire pentru ambii părinți se apropiau, se recurgea la mutarea datei de pomenire din noiembrie 1830, astfel: cheltuiala „ci s-au făcut pentru pomenire de trei ani pentru tata și pentru mama de 40 zile, tot într-o zi la dou biserici”, adică la bisericile Sfântul Ștefan și Sfântul Haralambie (83 ocale făină de grâu, câte 20 de

⁷⁷ *Ibidem*, CDV/95.

⁷⁸ *Ibidem*, CDXXIV/206.

⁷⁹ *Ibidem*, CVIII/91.

⁸⁰ Lucian-Valeriu Lefter, *Zăpodenii*, vol. I, Iași, Institutul Român de Genealogie și Heraldică, 2004, p. 272.

⁸¹ DJANI, *Colecția Documente*, CDXXIV/261.

parale oca, un curcan, patru găini, câte 50 de parale fiecare, o găscă, patru cucuși, câte jumătate de sorocoveț fiecare, drojdie, două ocale de orez, șase păpuși de smochine, „pol ocă zahar”, frunză de dafin, zeamă de lămâi, „chiper”, stafide la pomeni, „pol ocă stafidi la bucati”, tămâie, două ocale de miere, „rachiu la fimei”, „una ocă vin la fimei”, sare, 12 ocale carne de vacă, două ocale de rachiu, „maslini la fimei”, trei litri de grăsime, 3,32 de lei „la formă pentru făcutul pomienilor și coptu”, ceapă, poleială la pomene, muștar, oțet, untdelemn, nouă lămâi, 35 ocale de perje (prune de toamnă), cofeturi, 30 dramuri de „boeli”, o oca de rachiu, două ocale de mere, „pintrijăl”⁸².

– 1844, decembrie, „izvod ci s-au cheltuit la grija di doozăci di zâli”, a „soacră-mi Catrina” (50 ocale făină de grâu, două dimirlii făină de popușoi, trei ocale de orez, 20 ocale carne de „mascur”, 10 ocale de păsat, 10 găini, șase păpuși smochine „di celi mari”, „pol ocă strafidi”, „chiper”, două ocale de grâu, miere, curechi, șase ocale ceapă, două dimirlii făină de păpușoi, 10 vedre de vin, o vacă cu vițel, 140 pâini din târg, „curechi murat”, patru ocale ceapă, opt vedre de vin, două ocale de rachiu, două ocale de grâu, miere)⁸³.

Un aspect deosebit de interesant al acestui ritual funerar se referă la pomana *podului* și a *fântâni*. Pentru orice eventualitate, se lăsa obligația urmașilor de a face un pod și o fântână, precum Alexandru Baron, din Zăpodeni, ținutul Vaslui, care lăsa scris prin testament, la 17 mai 1823, să i se facă „pod și fântână” după moartea sa⁸⁴. De asemenea, tot la Zăpodeni, o diată, din 12 martie 1824, obliga pe urmași „a face pod dintăiu și sărindar după obicei morților”⁸⁵. La 7 octombrie 1847, o „mărturie di la satul Zăpodeni, di la preut” încredința pe văduva Maria că s-a achitat de obligația sufletească, „că au făcut d(u)mn(eae)i fântâna și la sfințare fântânai s-au pominit sufletile răposaiilor ei părinți”, Gligore și Ilinca Buhuș. Aceasta deoarece fratele ei, Ioan Buhuș, și sora ei, Anița, ar fi acuzat-o pe Maria că „nu au făcut fântâna pentru sufletile părinților”⁸⁶.

Dintr-un alt sat, Hilița, din ținutul Fălciu, avem o imagine mai cuprinzătoare, care include și ospățul funerar prilejuit de sfințirea

⁸² *Ibidem*, CDXIV/278.

⁸³ *Ibidem*, CVIII/91.

⁸⁴ Lucian-Valeriu Lefter, *Zăpodenii*, p. 189.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 230.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 267.

podului și fântânii. La 10 decembrie 1845, un izvod funerar întocmit pentru „îngroparea soacră-mi Catrina”, inventaria „ci s-au cheltuit pi un pod și fântână ci s-au făcut în satul Hilița”, adică 60 de lei pentru pod și 50 de lei pentru fântână. Pentru praznic s-au cumpărat „60 de pâni la sfințitul fântânii”, o oca de lumânări „tot la fântână”, cinci ocale de pește sărat crap, trei ocale rachiu „din târgu”, vin, tămâie, o ulcică, iarși 100 de pâini, două ocale de morun, două ocale de crap sărat, două ocale de pește proaspăt, „pol ocă undilemn”, o oca oloi, trei ocale de orez, patru ocale păsat, curechi, patru ocale de ceapă, „chiper”, sare „chisată”, două ocale de grâu, „neri” (miere), 10 vedre de vin, două ocale de rachiu⁸⁷.

Rețetele culinare erau destul de simple, însă nu numai de post⁸⁸. În a doua parte a secolului al XIX-lea, Teodor T. Burada consemna rețetele culinare de la praznice în toate teritoriile locuite de români⁸⁹. Masa de praznic conținea borș de pasăre, găluște (sarmale) și plachie (pilaf de orez), adică cele trei feluri principale de bucate ce se întâlnesc până astăzi la praznicele din satele moldovenești. „Pomii” (crengi de copaci) de la înmormântare, așezați pe colacii de pomenire („pomene”), sau de la diferitele praznice (trei, nouă, 20 și 40 de zile, precum și de trei, șase și nouă luni; de asemenea, de un an și în fiecare an până la șapte ani) erau împodobiți cu stafide, smochine, lămâi, mere s-au nuci⁹⁰. Prezența tuturor acestora se regăsește în listele de cheltuieli funerare prezentate mai sus. Grâul este alimentul central, din care se face pâinea, colacii,

⁸⁷ DJANI, *Colecția Documente*, CVIII/91.

⁸⁸ Ofelia Văduva, *Magia darului*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 131-132. Aici se menționează existența a două feluri de mâncare, preferabil de post, chiar în perioadele „de dulce”, precum și explicația autoarei, potrivit căreia hrana de drum pentru mort avea rolul de funcție terapeutică, în regăsirea confortului psihic pentru urmașii în viață. Pentru începutul secolului al XX-lea, vezi Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 174-180, unde sunt informații deosebit de interesante asupra „bucatelor la români”. Tot aici și mențiunea că pilaful de orez este o mâncare care „se făcea mai ales la praznice după morți” (*ibidem*, p. 176).

⁸⁹ Teodor T. Burada, *Datinile poporului român la înmormântări (1882)*, în *Opere*, vol. III. *Folclor și etnografie*, București, Editura Muzicală, 1978, p. 34.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 23. Autorul identifică originea romană a obiceiului, la Vergiliu, Horațiu, Ovidiu, Plinius etc., precum chiparosul sau bradul funerar din fața casei, bocetele sau ospețele pentru pomenirea mortului, atestat de Horațiu, la nouă zile de la înmormântare.

coliva și chiar sarmalele, dintr-un amestec de *bulgur* (grâu dat la râșniță acasă sau la moară) și orez. Lumânările se așezau uneori în străchini cu grâu sau făină, în Transilvania, și se puneau boabe de grâu în sicriu „ca să nu-i pară mortului rău după munca sa și să ducă mana grâului”⁹¹. Aruncarea boabelor de grâu în urma mortului avea drept scop faptul ca acesta să nu ducă cu el „vlaga boilor, roada și puterea pământului”⁹², ci, dimpotrivă, să stimuleze vegetația. Există chiar și un substitut exotic al grâului, orezul, întâlnit în toate ospețele funerare din secolul al XIX-lea încoace⁹³, folosit atât la colivă, cât și la sarmale și pilaf.

Calendarul praznicelor funerare s-a transmis identic până astăzi, mai cu seamă în mediul rural, păstrându-se cu sfințenie ciclicitatea acestora, întocmai ca în vremea lui Ștefan cel Mare. Misterul morții îndeamnă la cugetare, iar ștergerea vechilor ritualuri funerare de sorginte păgână neputând fi îndeplinită de Biserică, acestea au trebuit acceptate și creștinate, așa cum se poate constata până astăzi. Campaniile de cercetare etnografică din județul Vaslui, efectuate cu câțiva ani în urmă, au relevat destule mărturii de acest gen⁹⁴. Ciclul praznicelor: trei, nouă, 20, 40 de zile, apoi de șase luni, de un an, eventual anual, vreme de șapte ani, precum și dezgroparea mortului la împlinirea a șapte ani, se păstrează, atât la Zăpodeni, cât și la Tătărăni (lângă Huși), Râșești-Drânceni, Curteni, Oltenești, Pâhnești-Arsura, Hoceni etc.⁹⁵

⁹¹ Maria Bocșe, *Grâul – finalitate și simbol în obiceiurile cu caracter agrar din Valea Barcăului*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, IX, Cluj-Napoca, 1977, p. 277.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ Simeon Florea Marian, *op. cit.*, p. 161-162, la sfârșitul secolului al XIX-lea, consemna faptul că „în unele locuri este datina de a se face coliva și orez fiert și împodobit cu zaharicale ca și grâul”.

⁹⁴ Campaniile de cercetare au fost inițiate și derulate de Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale din Vaslui și de Muzeul Etnografic al Moldovei din Iași, în anii 2003-2005, în satele de pe Valea Telejnei și din zona Hușilor, la acestea participând următorii specialiști: Ana-Maria Cașcaval, Ovidiu Foça, Lucian-Valeriu Lefter, Marcel Lutic, Vasile Munteanu, Victor Munteanu, Rodica Pop și Eva Giosanu.

⁹⁵ De exemplu, la Râșești, Aurica Vasilache (17 iulie 2004), confirma că se fac praznicele de trei, nouă, 20 și 40 de zile, apoi de șase luni, de un an și de șapte ani (dezgroparea). La Oltenești, Angela Panainte (21 iulie 2005), afirma aceeași ciclicitate a praznicelor; de asemenea, Ioana Croitoru la Leoști-Tătărăni (22 iulie 2005) sau Grigore și Valeria Munteanu la Pâhnești-Arsura (20 iulie 2004) și alții, faptul putând fi constatat oricând la fața locului, în orice sat, oricare ar fi acesta.

În satele din podgoria Hușilor, vinul avea un rol esențial, pentru ritul funerar existând „pomana vinului”. La înmormântare, un om merge cu găleata de vin și dă de băut, cu o căniță, de sufletul răposatului⁹⁶. De altfel, primul vin apărut toamna în gospodăria fiecărui om are soarta primelor fructe coapte, întâi se dă de pomană pentru sufletul morților neamului. Și la fiecare praznic oamenii de la masă sunt serviți cu vin. Însă sufletul mortului nu este însetat numai de vin, ci și de apă, iar uneori se dă de pomană și o găleată de apă, alături de cea cu vin. În drumul spre cimitir, atunci când mortul trece pe lângă o fântână, se dă de sufletul lui câte o cană cu apă cu colac și batistă sau ștergar. La Hoceni, se mai ținea timp de 40 de zile un pahar cu apă sau o cană deasupra ușii ca să bea mortul, timp în care el mai călătorește încă pe pământ. Tot acolo, deasupra ușii se mai punea un ștergar alb lângă doliul negru, obicei străvechi, sufletul ușor al mortului odihnindu-se pe acel ștergar⁹⁷.

Sufletul nu este numai însetat, ci și înfometat. „Farfuria mortului” există la toate praznicele. Cel care ținuse lumânarea mortului, atunci când acesta și-a dat sufletul, vine cu farfuria plină cu mâncare, și o așază la toate praznicele, precum se face, de exemplu, la Oltenești. Praznicul mortului avea trei feluri de mâncare: borș cu carne (borș cu fasole în post), sarmale și „plachie”, spre deosebire de nuntă, unde la masă se serveau numai două feluri: borș și sarmale; acest aspect a putut fi identificat la Râșești, unde cel de-al treilea fel de mâncare, „plachia” de orez, pare să fi fost numai mâncarea de la „comandare”, adică de la praznice⁹⁸, după cum de multă vreme consemnase Elena Niculiță-Voronca⁹⁹.

În Vultureștii Vasluiului, în anii '70 (dar și astăzi!), praznicele de trei, nouă și 20 de zile, precum și de 40 de zile, „când se ridică panaghia cu pomeni și se dau haine de pomană”, erau urmate de praznicul de jumătate de an, de un an și „dezgropăciunea” de șapte

⁹⁶ Inf. Aurica Petrea (2004), Valeria și Grigore Munteanu (2004), Păhnești; Maria și Gheorghe Folescu (2004), Curteni; Gheorghe Părau (2004), Crețeștii de Jos.

⁹⁷ Inf. Valeria Istrate și Zamfira Osman (19 iulie 2005).

⁹⁸ Inf. Aurica Vasilache (18 iulie 2005).

⁹⁹ Vezi *supra* nota 88. În post, în locul borșului cu carne se făcea borș cu fasole, însă la Hoceni aflăm că se făcea mâncare de „bob sleit”, iar în afara postului rasol, mai puțin borș, inf. Zamfira Osman (19 iulie 2005).

ani, când „se dezgroapă mortul, să vadă din nou lumina soarelui”¹⁰⁰. Și aici regăsim felurile servite la masă: borșul fierbinte, „ca aburii să se ridice în sus”¹⁰¹, găluștile (sarmalele) și pilaful de orez, precum și mălai sau pâine.

În cei nouă colaci cu forme specifice, numiți „pomene”, se înfig nouă pomi din bețișoare sau crengi de copac împodobiți cu felii de măr, smochine și „perje” (prune de toamnă), iar la capăt se înfig nouă „hulubi” împlețiți din pâine, numiți în alte părți, precum la Zăpodeni, „pupeze”. Acești pomi nu sunt altceva decât pomii vieții miniaturizați, în vârful cărora stă pasărea-suflet, care are menirea să ajute la trecerea sufletului mortului în Ceea lume. La 40 de zile, pomul (o ramură mare de arbore) este împodobit cu hainele mortului; de pom se atarnă și colacul în formă de scară, pe care de altfel îl găsim și între pomenile de la înmormântare. Scara simbolizează, probabil, urcușul sufletului mortului în arborele vieții-arborele lumii, *axis mundi*, prin care accede la 40 de zile de la deces în lumea cealaltă, Pomul se purta cândva înaintea mortului, la înmormântare, cum aflăm la Râșești¹⁰², pe valea Prutului, împodobit cu haine, mere și altele, fiind apoi așezat lângă cruce, la mormânt. La 40 de zile se împodobește un pom identic. Astăzi, însă, în majoritatea satelor s-a păstrat doar pomul de la 40 de zile, când se ridică „panaghia”. În categoria păsării psihopompe trebuie situată perechea găina și cocoșul, ce se dau de pomană peste groapă; se crede că aceste păsări scurmă pe Ceea lume ajutând astfel sufletul mortului în drumul său, să treacă vămile și obstacolele ce se vor ivi. Sau, în alte cazuri, acest ajutor îl dă animalul psihopomp, oricare ar fi acesta, precum porcul dat de pomană, căci fiindu-i sete mortului în Ceea lume, purcelul ce-l dăduse de pomană „a făcut izvor rămând”, sau cocoșul ce-l dăduse de pomană „era vesel și-nvârtea la o vârtelniță”¹⁰³. Astfel, scopul pomenii este cu dublu sens, poți să dai pentru propriul suflet, dar și pentru sufletul altuia.

¹⁰⁰ Nicolae Gr. Ciubotaru, *Comuna Vulturești*, vol. III. *Amurgul culturii tradiționale*, Text stabilit, introducere și note de Mircea Ciubotaru, Iași, Editura Kolos, 2009, p. 221. Vezi aici descrierea colivelor din grâu, cât și a „pomenilor”, adică cei nouă colăcei mici și cei nouă colaci mari de la înmormântare, cu formele specifice.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 222.

¹⁰² Inf. Aurica Vasilache (17 iulie 2005); Niculina Cristei (18 iulie 2005).

¹⁰³ Nicolae Gr. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 217. În 1974, Elena Rusu din Vulturești povestește viziunea bunicii sale, „înviată”, căci o crezuseră moartă, însă informația este deosebit de interesantă.

Așa precum reiese din diversele izvoade funerare, alimentele la ospetele funerare constituie un sacrament, transsubstanțiat întru folosul sufletului răposatului. De aceea, în imaginarul colectiv al satului tradițional românesc, mortul se înfrupta din pomană primelor roade, căci omul nu trebuie să guste nimic din ceea ce crește în natură sau în urma muncii sale, decât dacă, mai întâi, „dă celor morți din familie ca ei să cunoască, să guste, să beie și ei să mănânce întâi, să se sature”¹⁰⁴. Astfel, din mere se gustă prima dată la Sfântul Ilie, nu înainte de a se da de pomană de sufletul morților familiei, precum și castraveți înmuiți în miere de albine. Cireșele nu se mănâncă decât după ce, mai întâi, se dă partea strămoșilor. La Moșii de Iarnă și de Vară, de asemenea, se dau de pomană plăcinte, sarmale, colaci, lumânări și chibrituri, cam ceea ce i-ar trebui mortului pe lumea cealaltă. Chiar și de sufletul viermilor, la 1 februarie, se dă pomană din toate cerealele, ca să fie astfel apărate.

În general, cu orice ocazie ivită, mai ales sărbătorească, strămoșii trebuiau să primească partea lor pe lumea cealaltă, unde se mănâncă și se bea ca și pe lumea aceasta. Universul mental al lumii arhaice s-a păstrat în satul tradițional românesc și a persistat în societatea românească până în plină modernitate, iar astăzi se mai regăsește, încă, în lumea rurală, acolo unde amintirea și legătura cu strămoșii nu s-a stins.

Abstract

The sacred dimension of the funeral feast is defining, as at the basis of all such feasts there lies the idea that in the afterlife the deceased shall continue its existence just like in the world of the living and consequently it needs all the elements it needed when alive. The funeral feasts, referred to in Romanian by the word *praznice* (of Slavic origin) mediate thus the transcendentalization of all goods offered by family members to be used by the deceased.

The first mention in a Romanian document of the temporal cycle of the funeral feasts dates back to the 15th century, in a document issued by Stephen the

¹⁰⁴ Eugenia și Costache Buraga, *Dăinuiri dăneștene (Crâmpoie monografice)*, Iași, Editura Junimea, 1977, p. 122. Dincolo de limbajul vădit arhaizant al lucrării și al concepțiilor originale ale autorilor (învățători), descoperim informații deosebit de interesante pentru cultura populară a satelor vasluiene, în speță Dănești, culese de la oamenii locului, despre diverse obiceiuri și datini.

Great. All later documents, such as the lists of funeral expenses, confirm the cycle thereof, carried out both with the occasion of the funeral, and thereafter, at three, nine, 20 and 40 days since the decease. There follows, usually the half year commemorative feasts, but the three-month and the nine-month feasts were also found. Yearly feasts were also carried out each year during the first seven years following the decease, when the remains of the body were exhumed. All these customs have survived unchanged until now in the Romanian villages of Moldavia.

Generally, with any occasion that might come up, especially a celebrative one, the ancestors were to receive their part on the other world, where they eat and drink as they used to do on earth. The mental universe of the archaic world has been preserved in the Romanian traditional village and persisted in the Romanian society until full modernity, and nowadays it can still be identified in the rural universe, where the memory and the connection with the ancestors is still alive.